

O dalsze losy polskiej owcy pogórza na Dolnym Śląsku

Maria Jastrzębska, Krystyn Chudoba, Piotr Nowakowski

*Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Instytut Hodowli Zwierząt,
Zakład Hodowli Owiec i Zwierząt Futerkowych,
ul. Koźuchowska 5 b, 51-631 Wrocław*

Historia wytworzenia polskiej owcy pogórza sięga lat 50. XX w. Ówczesną potrzebą było uzyskanie rasy zdolnej zasiedlić dziczejące użytki zielone na terenie Pogórza Karpackiego oraz Przedgórze Sudeckiego. Mimo wielu podobieństw oba te tereny różnią się, choćby poprzez różne ukształtowanie terenu, wpływy klimatu: kontynentalnego na Pogórzu Karpackim i oceanicznego na Przedgórzu Sudeckim, tradycje hodowlane i wreszcie różną kulturę materialną. Inne były też możliwości wytworzenia nowej rasy z uwagi na dostępność ras wyjściowych, dobrze już zaaklimatyzowanych lub łatwo aklimatyzujących się w nowych warunkach.

Historia rasy

Na Pogórzu Karpackim, według idei prof. Stanisława Jełowickiego z krakowskiej WSR, prace szły w kierunku wytworzenia długowłnistej owcy bieszczadzkiej – efektu krzyżowań: cakiel × Merynos × Kent oraz cakiel × cygaj × Kent. Podobny cel przyświecał również pracom prowadzonym w ZZD Grodziec Śląski pod kierunkiem profesorów Józefa Luchowca i Mariana Czai, ale tu materiał wyjściowy miały stanowić: polska owca górską, Texel, Berrichon i Leicester. Zamierzenia te oraz ich pierwsze efekty zostały opisane w publikacjach Czernka (1973 a,b, 1987) oraz Ciurusia i in. (1979). W literaturze naukowej można też spotkać artykuły dotyczące efektów krzyżowania towarowego polskich owiec pogórza z innymi rasami (Czernek

i Luchowiec, 1979; Czernek i Mróz, 1982, 1985), oraz użytkowości mlecznej (Czernek i in., 1987). W miarę pełnego podsumowania prac nad polską owcą pogórza dostarcza również artykuł Kaczor i in. (2010).

Wskazane wyżej artykuły naukowe dotyczą jednak powstawania rasy na terenie Pogórza Karpackiego, tj. w Polsce południowo-wschodniej. Nieco inaczej przebiegały prace nad wytworzeniem rasy na Przedgórzu Sudeckim, czyli w Polsce południowo-zachodniej.

Na Przedgórzu Sudeckim, a ściślej w jego części dolnośląskiej, pierwsze prace hodowlane rozpoczął prof. Marian Juny z WSR we Wrocławiu, wykorzystując czarnogłową owcę cygajską oraz mieszańce cygaja z merynosem w typie zbliżonym do spanki i rodzimego cakla. W wyniku przeprowadzonych doświadczeń okazało się, że dużo bardziej przydatnym materiałem wyjściowym będzie owca cygajska niż owca typu spanka, która znacznie łatwiej ulegała zakulawieniu w czasie wypasu, a jej okrywa włosowa była gorzej dostosowana do warunków górskich. Urodzone w wyniku krzyżowania owce miały być kojarzone z rasami Kent i fryzyjską, dając w efekcie owcę w typie długowłnistym o zadowalającej wydajności wełny i dobrej mleczności. Wytworzony typ owcy uzyskał wówczas nazwę „owcy sudeckiej” (Juny, 1956 a,b), aczkolwiek nie była to rasa skonsolidowana.

W wyniku daleko posuniętych prac nad utworzeniem owcy pogórza w 1963 r. została ona po raz pierwszy wymieniona jako odrębny typ w Zarządzeniu Ministra Rolnictwa z 1 VIII

1963 r. Dalsze prace nad konsolidacją rasy, które realizował m.in. mgr Janusz Sugajski z POHZ we Wrocławiu, miały przebiegać w wytypowanych rejonach hodowlanych, przy czym na Dolnym Śląsku miały się skupiać głównie w powiecie Ząbkowice Śląskie. Hodowana wówczas owca uzyskała nawet nazwę (dziś już tak jak poprzednia – zapomnianą) „owcy ząbkowickiej” i reprezentowała pożądaną cechy owcy długowełnistej, dobrze przystosowanej do środowiska naturalnego, w typie wełnisto-mięsnym.

Specyficzne warunki klimatyczne, fizjograficzne czy też gospodarcze, w tym szczególnie ekonomiczne (preferowane były duże partie wełny jednolitego typu) rejonu wszystkich pogórzy wymagały zdecydowanego ujednoczenia typu owiec. W związku z tym na początku lat 70. XX w. przystąpiono do opracowywania planu pracy hodowlanej, w wyniku której na bazie istniejącego pogłowia uzyskano by rasę zdecydowanie bardziej wyrównaną. Dla potrzeb tego planu wyłoniono wówczas trzy rejony hodowlane: wschodni, środkowy i zachodni, z których ten ostatni obejmował w całości powiaty podgórskie Dolnego Śląska. W tym celu podjęto też następujące działania:

- owce w typie fryza zaplanowano uszlachetnić trykami z dużym udziałem krwi rasy Kent (bez dolewu krwi merynosa), najlepiej wytworzonymi na bazie owcy górskiej;
- owce wskazujące fenotypowo na udział rasy Texel planowano doskonalić poprzez jedno- lub dwukrotne przekrzyżowanie trykami rasy Kent, a następnie potomstwo o najkorzystniejszych cechach kojarzyć między sobą;
- owce rasy cygaj i z dolewem rasy merynosa miano krzyżować z trykami rasy Kent, aż do uzyskania zaplanowanego dla tego rejonu typu owcy.

Trzeba zauważyć, że już wtedy tworzenie rasy następowało w warunkach dużych różnic pomiędzy populacjami polskich owiec pogórza z rejonów zachodniego (dolnośląskiego) i dwu pozostałych. Na Dolnym Śląsku znaczna część populacji wykazywała wpływy ras: owcy fryzyjskiej, Texel i cygaj. Uzasadnieniem dla powszechnego użycia rasy Kent w procesie tworzenia rasy był natomiast fakt, że w tamtych cza-

sach praca hodowlana nad kentami skupiała się na uzyskaniu wełny o odroście rocznym około 14–15 cm i sortymencie C lub C/D (Klewiec, 1978). Krzyżowanie to miało poprawić i ujednoczyć cechy użytkowości wełnistej. Można też uznać, że w ten sposób zakończono pierwszy etap tworzenia polskiej owcy pogórza.

W latach 80. i 90. XX w. ze względów ekonomicznych skupiono się głównie nad poprawą wydajności rzeźnej owiec pogórza, a nie nad jej ujednoczeniem, przy czym działania te były prowadzone niemal wyłącznie we wschodnim i środkowym rejonie hodowlanym. Prace badawcze prowadzone były w Zakładzie Hodowli Owiec i Kóz Instytutu Zootechniki w Balicach, w Zakładzie Doświadczalnym Instytutu Zootechniki w Grodźcu Śląskim, czy w Instytucie Towaroznawstwa w Akademii Ekonomicznej w Krakowie (Jełowicki i Ferens, 1968; Kędzior, 1991; Roborzyński i in., 1995 a,b, 2000, 2001 a,b).

Można posunąć się niemal do stwierdzenia, że na Dolnym Śląsku rasa ta popadła w zapomnienie. Powodem mogło być stosunkowo duże jej zróżnicowanie z uwagi na wcześniejsze, nie zawsze zgodne z założeniami krzyżowanie jej z innymi rasami. Sytuację pogorszył dodatkowo olbrzymi regres, który miał miejsce w latach 90. XX w. w hodowli owiec, niwecząc efekt wieloletniej pracy hodowlanej. Pozostali jednak hodowcy, utrzymujący wytworzoną rasę, aczkolwiek sumaryczna liczebność pogłowia spadła do katastrofalnego rozmiaru 400–500 sztuk. Szczęściem blisko połowa populacji zachowała się w rejonie hodowlanym wcześniejszej owcy ząbkowickiej, stwarzając tym samym dobre warunki do dalszego trwania i doskonalenia rasy.

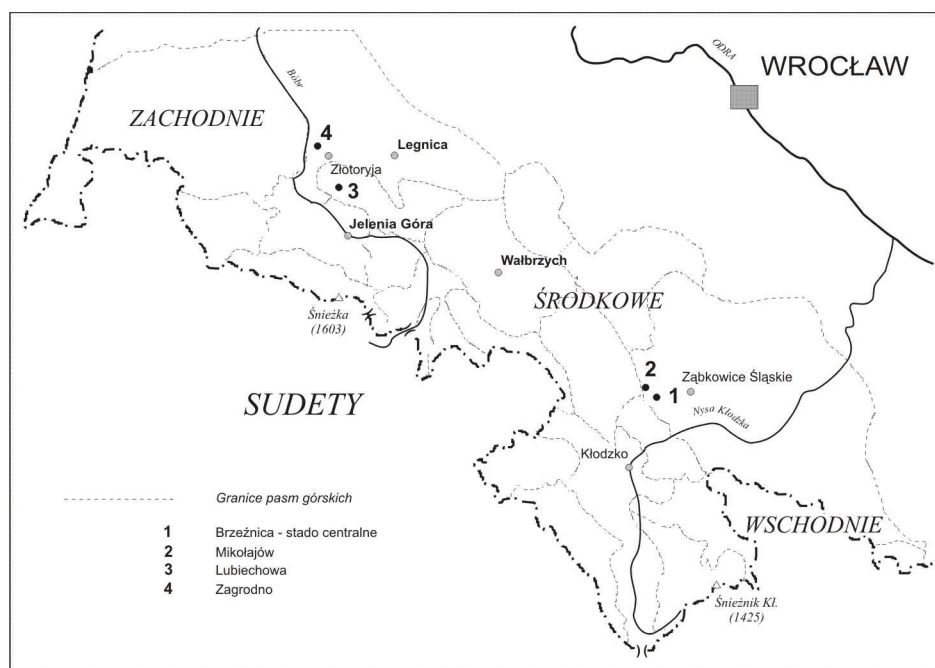
Obecnie na Dolnym Śląsku można wyróżnić cztery w miarę liczne stada polskiej owcy pogórza, pozostające pod opieką selekcjonerów z Regionalnego Związku Hodowców Owiec i Kóz w Opolu. W sumie stada te liczą około 500 maciorek. Piąte stado, które objęte jest kontrolą selekcjonerów tego Związku, zlokalizowane jest w Grodźcu Śląskim, już na terenie województwa śląskiego. Lokalizację stad dolnośląskich zademontrowano na rysunku 1.

W nowych warunkach ekonomicznych i hodowlanych końca lat 90. XX w. ustalono, wydaje się, że optymalny, model hodowli: jedno ze stad w rejonie Ząbkowic Śląskich pełni rolę mini „Centrum hodowlanego” z zadaniem pro-

dukcji tryków hodowlanych, które następnie użytkowane są w pozostałych stadach.

Problemem jest jednak pozyskiwanie tryków do stada centralnego, które wobec groź-

by zbytniego spokrewnienia muszą pochodzić z innych ośrodków hodowlanych. W ostatnich latach były to tryki sprowadzane z Pogórza Bieszczadzkiego.

Rys 1. Lokalizacja dolnośląskich stad polskiej owcy pogórza objętych kontrolą Regionalnego Związku Hodowców Owiec i Kóz w Opolu

Fig. 1. Location of Lower Silesian flocks of Polish Pogórze sheep supervised by the Regional Sheep and Goat Breeders Association in Opole

Obecny fenotyp polskiej owcy pogórza na Dolnym Śląsku

Wzorzec polskiej owcy pogórza jest nieprecyzyjny, szczególnie gdy chodzi o charakter produkowanej wełny. Zgodnie z nim okrywa włosowa owiec powinna być półotwarta, pole obrostu dobre, a produkowana wełna półgruba i gruba. Jednak, poprzez analogię do ogólnych wymogów stawianych owcom długowłnistym, możemy ten wzorzec uszczegółwić, stawiając wymogi, że: roczna wydajność wełny uzyskiwana od pojedynczej maciorki powinna wynosić około 4,5 kg, tryków około 6 kg, sortyment wełny powinien zawierać się w przedziale: BC–CD, wysadność 12–16 cm i wydajność wełny czystej 55–65%. Owce powinny mieć poprawną budowę i dobre przystosowanie do warunków klimatycznych terenów podgórskich. Warunki te na terenie

Dolnego Śląska charakteryzują się większą ilością opadów atmosferycznych niż w rejonach wschodnich i centralnych, co skłania do preferowania wełny grubszej, w sortymencie C–CD. Warto tu zauważyć, że aczkolwiek obecnie wełna nie stanowi pierwszorzędного celu hodowlanego, to jej parametry, obok masy ciała i gabarytów osobników, są najprostszym wskaźnikiem konsolidacji rasy. Masa ciała maciorek polskiej owcy pogórza w wieku 12 miesięcy powinna osiągać około 55–60 kg, tryków 65–70 kg. Zgodnie z obowiązującym wzorcem rasy plenność powinna wynosić 130%. Płodność nie została określona, więc można ją przyjąć na średnim poziomie u owiec długowłnistych: 96–97%.

Prowadzone w ostatnich latach badania nad poszczególnymi cechami dolnośląskiej populacji polskiej owcy pogórza wskazują na trafność przyjętego modelu hodowlanego. Co praw-

da, nie we wszystkich parametrach owce osiągały wartości przyjęte dla rasy, ale odziedziczone po dawnej owcy ząbkowickiej cechy pozwalają przypuszczać powodzenie dalszej hodowli.

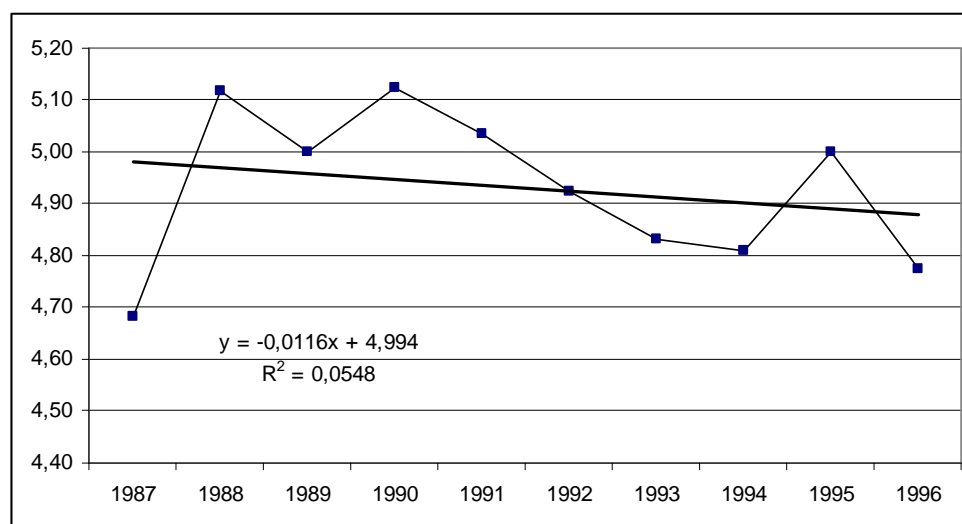
Wetna

Kontrola wydajności wełny polskich owiec pogórza na Dolnym Śląsku prowadzona była do 1997 r. Później, z powodu spadku opłacalności tej produkcji, oceny zaniechano. Niemniej, na podstawie obserwacji przeprowadzonych w latach 1987–1996 można stwierdzić po-

garszanie się tej cechy, co jest zapewne skutkiem pogarszania się opłacalności produkcji. Trend spadku wydajności wełny wyraża się równaniem prostej regresji:

$$y = -0,0116x + 4,994,$$

aczkolwiek jego dopasowanie do obserwowanych wartości średnich dla kolejnych lat jest niewielkie ($R^2=0,0548$) z powodu dużego rozrzutu tych wartości. Demonstruje to rysunek 2. Niemniej, wartość średnia obliczona dla wydajności wełny w tym okresie kształtuje się na poziomie $4,91 \pm 0,5$ kg.

Rys. 2. Wydajność (kg) wełny maciorek polskiej owcy pogórza na przestrzeni lat 1987–1996 z zaznaczoną linią trendu

Fig. 2. Yield (kg) of wool from ewes of Polish Pogórze sheep during 1987–1996 with the indicated trend line

Podobną właściwością na przestrzeni lat 1987–1996 cechuje się wysadność wełny, przy wartości średniej $13,01 \pm 2,52$ cm. Niestety, rozrzut tej cechy jest jeszcze większy.

Wyższa wydajność wełny od zakładanej, przy równocześnie niższej wysadności sugeruje, że wełna produkowana przez polskie owce pogórza na Dolnym Śląsku jest cieńsza niż oczekiwana. Faktycznie, analiza wełny ze strzyży w 2008 r. ujawniła, że obecnie dominuje sortyment B (39,85%), ale i sortymenty AB i BC osiągają wysokie frekwencje, odpowiednio: 28,79% i 24,70%. Wynik ten wskazuje na konieczność wznowienia pracy hodowlanej ukierunkowanej na parametry wełny.

Masa ciała w 365. dniu życia

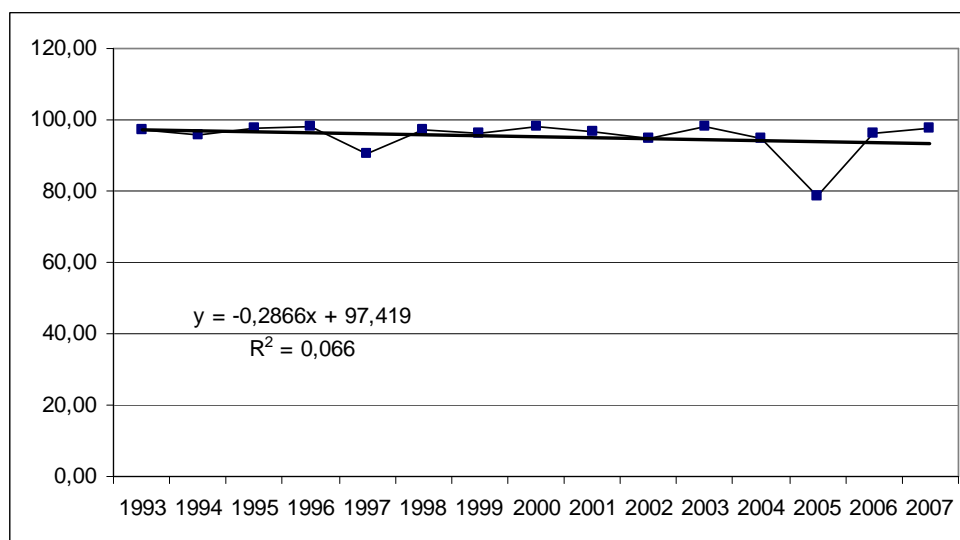
Masa ciała w 365. dniu życia maciorek, podobnie jak dwie cechy wcześniejsze, wykazuje w populacji dolnośląskiej również tendencję spadkową. Nie jest to spadek duży, ale duże wahania wartości cechy widoczne są na przestrzeni lat. Obserwacje przeprowadzone dla lat 1987–2006 wskazują, że najniższa wartość cechy wystąpiła w 1991 r. i wynosiła $46,10 \pm 6,35$ kg. Mimo tego, przeciętna masa ciała maciorek w 365. dniu życia w całym analizowanym okresie kształtowała się na poziomie $51,26 \pm 2,27$ kg i była wyższa niż wartość średnia cechy obserwowana u owiec długowłnistych. Cecha ta,

świadcząc m.in. o dobrej mięsności, jest zatem pozytywną wizytówką populacji dolnośląskiej.

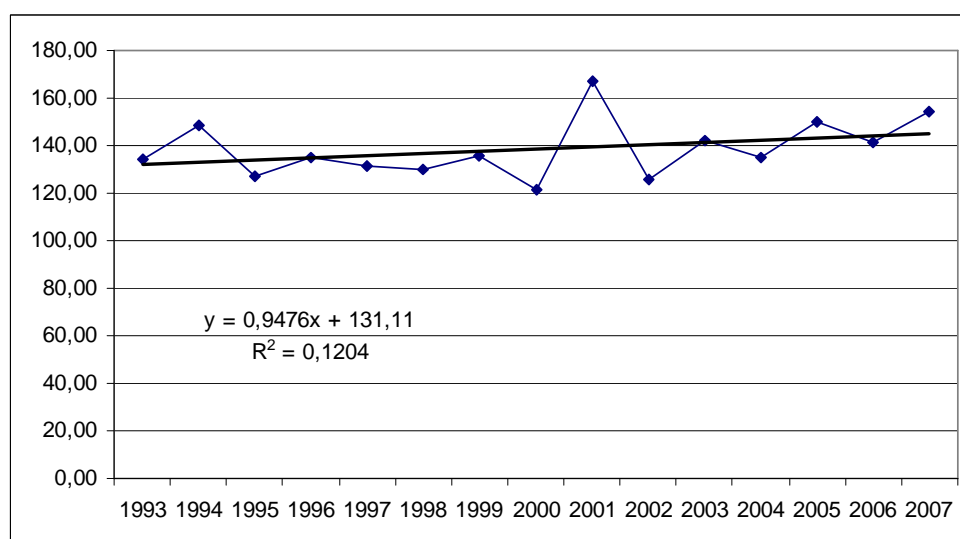
Użytkowość rozplodowa

Dobra płodność i plenność owiec są

obecnie najbardziej pożądanymi cechami użytkowymi, zważywszy na ukierunkowanie niemal całej krajowej hodowli owiec na produkcję mięsną. Kształtowanie się tych podstawowych cech, związanych z użytkowością rozplodową, obserwowanych w 15-letnim okresie od 1993 do 2007 roku zaprezentowano na rysunkach 3 i 4.

Rys. 3. Płodność (%) w populacji polskiej owcy pogórza na Dolnym Śląsku w latach 1993–2007
Fig. 3. Fertility (%) in the population of Polish Pogórze sheep in Lower Silesia in the years 1993–2007

Rys. 4. Plenność (%) w populacji polskiej owcy pogórza na Dolnym Śląsku w latach 1993–2007
Fig. 4. Prolificacy (%) in the population of Polish Pogórze sheep in Lower Silesia in the years 1993–2007

Uwzględniając chwilowy spadek płodności, obserwowany w populacji w 2005 r., można stwierdzić, że płodność kształtuje się na poziomie bardzo zbliżonym do oczekiwanego i na przestrzeni obserwowanych 15 lat wynosi $95,13 \pm 4,99\%$. Obserwowany niewielki trend odzwierciedla sytuację z 2005 r. i nie wskazuje na drastycznie spadającą płodność w populacji. W obserwowanym okresie lat 1993–2007 pozytywnie kształtuje się parametr plenności w populacji, tak pod względem wartości średniej: $138,69 \pm 4,99\%$, jak rosnącego trendu, wyrażającego się równaniem regresji:

$$y = 0,9476x + 131,11,$$

przy w miarę dobrym dopasowaniu prostej regresji do wartości źródłowych ($R^2=0,1204$). Wartość średnia parametru plenności jest wyższa od zakładanej we wzorcu rasy, a w końcowym okresie obserwacji nawet zdecydowanie wyższa. Wartości tego parametru są też wyższe od publikowanych przez Kaczor i in. (2010) dla rasy z terenu Pogórza Karpackiego w ostatnich latach 2003–2008. Świadczy to pozytywnie o możliwościach rozrodczych populacji dolnośląskiej i jest zapew-

ne skutkiem większego udziału owcy fryzyjskiej wśród protoplastów rasy na Dolnym Śląsku.

Podsumowanie

Przytoczone obserwacje, dotyczące masy ciała maciorek w 365. dniu życia oraz płodności, a szczególnie plenności, tworzą pozytywny obraz dolnośląskiej populacji polskiej owcy pogórza. Pogorszeniu ulegają jednak cechy wełnistości, które co prawda nie są obecnie celem hodowlanym, ale wskazują na lepszą lub gorszą konsolidację rasy. Poważny niepokój budzi również mała liczebność populacji, która faktycznie uniemożliwia produkcję tryków hodowlanych bez importu z innych rejonów hodowlanych. Niemniej, obserwacje te wskazują na prawidłowość planu hodowlanego polskiej owcy pogórza na Dolnym Śląsku, nakreślonego i realizowanego w Regionalnym Związku Hodowców Owiec i Kóz. Konieczne są jednak decyzje o ochronie zasobów genowych tej rasy. Istnieje też potrzeba rozszerzenia programu hodowlanego o kontrolę cech wełnistości, a także niwelującego problem niedoboru tryków hodowlanych.

Literatura

- Ciuruś J., Czernek S., Piestrak T. (1979). Zarys projektu rozwoju owczarstwa w rejonach górskich i pogórza Polski. *Owczarstwo*, 5: 17–21.
- Czernek S. (1973 a). O kierunkach pracy hodowlanej w owczarstwie na terenie Pogórza. *Nowe Rol.*, 15: 9–11.
- Czernek S. (1973 b). Charakterystyka prac nad owcą pogórza. *Prz. Hod.*, 13–14: 22–24.
- Czernek S. (1987). Prace nad wytworzeniem owcy pogórza. *Owczarstwo*, 6–7: 9–12, 17.
- Czernek S., Luchowicz J. (1979). Ocena wartości użytkowej potomstwa pierwszego pokolenia po trykach rasy Kent w pracy nad wytworzeniem owcy pogórza. *Rocz. Nauk. Zoot.*, 6, 1: 89–99.
- Czernek S., Mróz K. (1982). Wpływ krzyżowania towarowego na użytkowość mięsną i wełnistą owcy pogórza. *Rocz. Nauk. Zoot., Monogr. Rozpr.*, 20: 113–125.
- Czernek S., Mróz K. (1985). Badania nad przydatnością owcy pogórza do dwustopniowego krzyżowania towarowego. *Rocz. Nauk. Zoot., Monogr. Rozpr.*, 23: 117–132.
- Czernek S., Mróz K., Malik R. (1987). Możliwość mlecznego użytkowania owiec pogórza. *Owczarstwo*, 4: 16–17.
- Jełowicki S., Ferens J. (1968). Wpływ tryków rasy Kent na jakość okrywy owcy podgórskiej o dużej domieszce krwi fryza. *Acta Agr. Silv., Ser. Zoot.*, VIII, 1: 53–68.
- Juny M. (1956 a). Dotychczasowe wyniki doświadczeń nad owcą sudecką. *Prz. Hod.*, 8: 27–29.
- Juny M. (1956 b). Dotychczasowe wyniki doświadczeń nad owcą sudecką. *Prz. Hod.*, 9: 15–16.
- Kaczor U., Kosiek A., Lasoń K. (2010). Polska owca pogórza – ginący element krajobrazu? *Wiad. Zoot.*, XLVIII, 4: 71–78.

Kędzior W. (1991). Wpływ jednostopniowego krzyżowania owiec pogórza na jakość mięsa jagniąt. *Rocz. Inst. Przem. Mięsn. Tłuszcz.*, XXVIII: 121–131.

Klewiec J. (1978). Owce rasy Kent w Polsce. *Owczarstwo*, 4: 10–11.

Roborzyński M., Krupiński J., Skrzyżala I., Kieć W., Knapik J., Sikora J. (1995 a). Genetyczne doskonałenie użytkowości mięsnej owcy pogórza. *Rocz. Nauk. Zoot., Supl.*, 1: 32–35.

Roborzyński M., Skrzyżala I., Mroczo L. (1995 b). Wyniki tuczu oraz wartość rzeźna tryczków mieszańców owcy pogórza z trykami rasy czarnogłówka i Mouton Charollais. *Rocz. Nauk. Zoot.*, 22, 1: 49–60.

Roborzyński M., Kieć W., Krupiński J., Knapik J. (2000). Owce rasy Bergschaf i Weisse Alpenschaf w programie poprawy wartości użytkowej polskiej owcy górskiej i pogórza. *Prz. Hod.*, 6: 34–36.

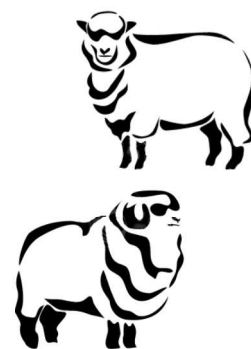
Roborzyński M., Kędzior W., Knapik J., Kieć W., Krupiński J. (2001 a). Wyniki oceny tusz oraz jakość mięsa tryczków, pochodzących z krzyżowania owcy pogórza z trykami rasy Weisse Alpenschaf i wschodniofryzyjska. *Rocz. Nauk. Zoot.*, 28, 2: 39–51.

Roborzyński M., Kieć W., Knapik J., Krupiński J. (2001 b). Wstępne wyniki odchowu pastwiskowego i wartość rzeźna jagniąt, pochodzących z krzyżowania owcy pogórza z trykami rasy Weisse Alpenschaf i wschodniofryzyjska. *Rocz. Nauk. Zoot.*, 28, 2: 27–37.

FOR THE FUTURE FATE OF POLISH POGÓRZE SHEEP IN LOWER SILESIA

Summary

The over 50-year history of the creation and use of Polish Pogórze sheep in Lower Silesia calls for a summary because this population, located in the Sudety Foreland, differs from analogous populations found in the Carpathian Foothills. Unfortunately, the population supervised by the Regional Sheep and Goat Breeders Association has only several hundred sheep. Long-term observations of their productive traits indicate that wooliness traits are gradually deteriorating. At the same time, the body weight of ewes at 365 days of age and their prolificacy exceed the breed standard, which may prove that it is justified to continue the breeding and improvement of the Lower Silesian population. However, considering the low profitability of sheep production, these plans will not be fulfilled unless the whole population is included in the genetic resources conservation programme.

Polska owca pogórza (Beskid Niski)
Polish Pogórze sheep (Low Beskid mountains) (fot. U. Kaczor)